

“Слово чемне кожному приємне”, “Красне слово – золотий ключ”, “Найвища шляхетність – у Слові”. Саме за такими неписаними законами українці виховувались століттями. Саме звідси черпались джерела ввічливого, уважного, толерантного ставлення до співрозмовника, гостинності. Характерні риси ввічливості формувались у дитини з самого народження. Материнська колісанка, ніжні слова батьків – це основа, на якій будувалась система національного українського етикету.

Дослідники відзначають також відмінності між повсякденним та святковим мовним етикетом українського народу. Значущими є формули мовної етикетної поведінки, що супроводжували й інші обряди – народження, весілля, похорон. Наприклад, уперше побачивши немовля, гість мав виголосити: “Ой, який негарний!”, а потім висловлювати традиційні слова вітання. Усталені правила поведінки використовувались і в багатьох інших обрядах.

Звичайно, протягом багатьох століть український мовний етикет зазнав значних змін, збагатився і знаходить свій вияв у вигляді певних етикетних конструкцій. Тому вивчення українського мовного етикету неможливе без знання історичного шляху розвитку українського народу.

Таким чином, результати короткого екскурсу в історію зародження та розвитку етикетних форм спілкування засвідчує необхідність пошуку оптимальних шляхів і способів підвищення коефіцієнта їх дій та розширення сфери впливу на особистість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байбурин А.К., Топорков А.Л. У истоков этикета. Этнограф. очерки. – Ленинград: Наука, 1990. – 168 с.
2. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
3. Бугай Н. Український етикет. Кн.2. – К., 2002. – 255 с.
4. Матвеев В., Панов А. В мире вежливости. – 1991. – 131 с.
5. Трофименко В., Волгин А. Поговорим об этикете. – М.: Московская правда, 1991. – 95 с.

УДК 371.135

О.А. Зуброва

МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

У статті уточнюється зміст поняття “якість особистості”, визначається місце професійних особистісних якостей у структурі особистості, з’ясовуються особливості розвитку особистості у студентському віці.

In the article the notion “personal quality” is specified, the place of professional personal qualities in the structure of personality is defined, the peculiarities of students’ personal development are elucidated.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасного суспільства зумовлює необхідність підготовки фахівців, які б могли ефективно здійснювати професійну діяльність у нових умовах. Для цього вже недостатньо володіти певним набором знань, вмінь та навичок, на перший план виходить саме особистість професіонала зі сформованими професійними особистісними якостями. Особливого значення особистісний компонент професіоналізму набуває у фахівців, чия діяльність спрямована на іншу людину, зокрема вчителів.

Аналіз досліджень з проблеми. В арсеналі сучасної психолого-педагогічної науки є ґрунтовні дослідження особистості, здійснені О.Бодальовим, А.Петровським, К.Платоновим та ін. Розробкою питань, пов’язаних з особистістю вчителя та його професійними

особистісними якостями, займалися Б.Ананьєв, Ф.Гоноболін, Н.Кузьміна, А.Маркова, Л.Мітіна, З.Курлянд, Л.Кондрашова та ін. Вивченню питань розвитку особистості у студентському віці присвячені праці Б.Ананьєва, В.Лісовського, К.Платонова та ін.

У статті нами поставлено такі **завдання**:

- уточнити зміст поняття “якості особистості”;
- з’ясувати місце професійних особистісних якостей у структурі особистості майбутнього вчителя;
- виділити основні напрями розвитку особистості у студентському віці.

Результати дослідження. Особистість є у центрі уваги багатьох наук – педагогіки, психології, філософії. Це поняття є настільки багатогранним, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених цій проблемі, багато питань і до сьогодні залишаються недостатньо з’ясованими. З точки зору психолого-педагогічної науки особистість визначається як “індивід із соціально зумовленою системою вищих психічних якостей, що визначаються залученістю людини до конкретних суспільних, культурних та історичних відносин. Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв’язків індивіда з суспільним та природним середовищем” [10: 101]. За іншим визначенням особистість є конкретним людським індивідом з притаманними йому своєрідними розумовими, емоційними, вольовими та фізичними якостями, які у кожного виявляються по-різному [11: 99]. Якщо поняття “людина” включає біологічні та соціальні характеристики, то поняття “особистість” – тільки соціальні властивості та якості, котрі роблять його соціальною істотою. Тільки як особистість людина пізнає світ, відноситься до нього та перетворює його. Усі властивості та особливості особистості людини обумовлені його вродженими задатками та формуються у його діяльності, котра, у свою чергу, залежить від властивостей та особливостей його особистості [9: 125]. Особистість вчителя багатьма вченими визнається стрижневим фактором педагогічної праці.

А. Петровський дає визначення особистості вчителя як соціальної якості, котра виявляється через властивості та характеристики, що являють собою основу загальнолюдського розвитку [8: 13].

Потребує окремої уваги визначення місця якостей у структурі особистості. Остання, за К. Платоновим, складається з двох психологічних структур – індивідуальної та загальної. Загальна для всіх людей структура особистості визначається її чотирма сторонами (підструктурами):

- 1) *спрямованість* (формується шляхом виховання) – соціально-зумовлені особливості (інтереси, ідеали, світогляд, переконання, що визначають моральні якості особистості);
- 2) *досвід* (формується шляхом навчання) – знання, вміння, навички;
- 3) *особливості психічних процесів* (формуються шляхом вправління) – увага, сприйняття, мислення, пам’ять, емоції, воля та психомоторика;
- 4) *біологічно зумовлені особливості, задатки* (вроджені або формуються шляхом тренування) – проявляються у темпераменті, вікових та статевих властивостях.

Поряд із загальною структурою, особистість є носієм індивідуальних рис, поєднання яких визначає її загальні якості: характер та здібності [9: 126].

Якості особистості не є утвореннями, пов’язаними з певною сферою особистості, вони можуть належати до різних її підструктур, оскільки пронизують усю структуру особистості. Тож, перш ніж приступати до формування будь-якої особистісної якості, треба з’ясувати, з якою з чотирьох підструктур особистості вона пов’язана, тому що це зумовлює шлях (зміст, форми, методи) її формування.

Щодо самого поняття “якості особистості”, слід зазначити, що у психолого-педагогічній літературі не існує для нього єдиного визначення. Воно перекликається з рядом близьких за значенням понять, таких як риса, властивість, особливість; встановлено його зв’язок з поняттями “здібність” та “задатки”. Вважаємо за необхідне виявити загальне та відмінне у лексичних значеннях зазначених термінів.

З точки зору лінгвістичного тлумачення поняття “якість” трактується у словниках як “сукупність істотних ознак, властивостей, особливостей, що відрізняють предмет або явище від інших, та надають йому визначеності [7: 272], як “філософська категорія, що виражає невідділиму від буття об’єкта його суттєву визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об’єктом.., цілісну характеристику функціональної єдності істотних властивостей об’єкта, його внутрішньої та зовнішньої визначеності, відносної усталеності, його відмінності від інших об’єктів або схожості з ними” [12: 255]. Будь-яку якість особистості можна описати за такими параметрами, як модальність, активність, інтенсивність, стійкість, а систему якостей – за широтою і багатством, домінантністю певних якостей у загальній системі, когерентністю та внутрішнім зв’язком, узагальненістю та рівнем усвідомленості.

А. Бодалев пропонує характеризувати якості особистості за такими параметрами:

- 1) ступінню усвідомленості;
- 2) глибиною включення до структури особистості;
- 3) діапазоном дії;
- 4) засобами проявлення [2: 38].

Подібного підходу дотримується і Г. Костюк, визначаючи якості особистості як дуже складні утворення, котрі поступово виробляються у процесі індивідуального розвитку людини. Компонентами, що входять до структури кожної якості є знання, мотиви та способи дій [5: 309-341]. Тобто, в узагальненому вигляді будь-яка якість у системі особистості представлена у вигляді трьох взаємозалежних компонентів – когнітивного, мотиваційного та діяльнісно-поведінкового.

Оскільки поняття “якість” за деякими визначеннями є сукупністю властивостей, останній термін потребує уточнення. Особистість характеризується різноманітними властивостями, що зумовлюють її відмінність від інших (стать, темперамент, і т.п.) та виявляються у взаємодіях з іншими суб’єктами або предметами (особливості поведінки та спілкування). Усі властивості людини характеризуються умовами появи, ступенем прояву та можливостями вимірювання. Властивість є якістю, ознакою, що складає відмітну особливість будь-чого або будь-кого [7: 703]. За іншим визначенням властивість – це філософська категорія, що виражає відношення даної речі до інших речей, з якими вона вступає у взаємодію. Таким чином, властивість даної речі залежить не тільки від неї самої, а й від тієї речі, з якою вона співвідноситься та взаємодіє. Зіставлення понять “властивість” та “якість” призводить до розуміння властивості як зовнішнього вияву якості [12: 573].

У науковій літературі також зустрічається і термін “риси” у значенні, синонімічному до поняття “якість”. Словник С.Ожегова визначає рису як властивість, відмітну особливість чого-небудь або кого-небудь [7: 880].

Аналіз літератури засвідчив, що існує певна розбіжність у визначенні понять “якість”, “риси”, “особливість”, “властивість”. Ці поняття близькі за сутністю і деякими дослідниками вживаються як синонімічні.

В. Анісімов і Н. Пантіна визначають якості особистості як “деякі стрижневі структури, які результують різні аспекти, сторони людської діяльності”. Вони складаються на основі асиміляції людиною безлічі ситуацій, у яких вона діє та є результатом індивідуального усвідомлення особливостей власної поведінки, відношення до себе інших людей. Дослідники наголошують на тому, що немає і не може бути однозначно сформульованих якостей особистості до характеру діяльності [1: 104].

Професійні особистісні якості спеціаліста є інтегрованим утворенням особистості, хоча у ряді досліджень професійні і особистісні якості розглядаються як такі, що входять до двох окремих, хоча і пов’язаних між собою, груп. Так, І.Змня, розглядаючи вчителя як суб’єкта педагогічної діяльності, розподіляє його якості на дві групи:

- професійно-педагогічні якості, котрі близькі до здібностей, або є складовими елементами здібностей;
- власне особистісні якості [4: 110-114].

Подібного підходу дотримується і О. Гура, виділяючи у структурі особистості фахівця особистісні і професійні якості, котрі знаходяться у тісному взаємозв’язку, і формування

яких здійснюється паралельно. Професійні якості є індивідуальними особливостями суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішність її засвоєння, які є стійкими, суттєвими, рівноцінними та можуть спостерігатися [3: 67].

Проте, більшість дослідників особистості вчителя вказують на те, що у педагогічній професії неможливо відокремити професійний аспект діяльності від особистісного. По-перше, людина засвоює необхідні знання, уміння та навички лише в особистісному контексті, пропускаючи їх через афективно-ціннісну структуру особистості. Перед тим, як бути втіленими у педагогічну практику, знання мають стати особистісним надбанням учителя, перетворитися у власні цінності, установки, поведінкові лінії. Професійні особистісні якості є тими внутрішніми умовами, переломлюючись через які, знання перетворюються у компетентність та професійну майстерність учителя.

У зв'язку з цим, формування професійних особистісних якостей майбутнього вчителя має проходити паралельно з формуванням його професійно-педагогічної гуманістичної спрямованості, котра є важливою структурою особистості і характеризується певним рівнем розвиненості, широтою, інтенсивністю, стійкістю та дієвістю.

Спрямованість особистості має низку проявів, найпростішим (найнижчим) з яких є потяг, і далі за ступенем виявлення – бажання, інтереси, схильності, ідеали, світогляд, переконання. Оскільки спрямованість особистості виражається у її діях та вчинках, що породжуються мотивами, а мотиви зумовлюються потребами, то формування спрямованості, а отже і професійних особистісних якостей, треба починати з формування потреб та мотивів поведінки студентів вищих навчальних закладів. Основною потребою у студентському віці є потреба у розвитку, що формується через стимулювання інтересу до майбутньої професії, котрий викликається розширенням обсягу знань, що задовольняють цікавість студентів, успішним рішенням складних, але доступних завдань, забезпеченням самостійності у навчальній і практичній діяльності. Мотиви діяльності формуються як через формування потреб та спрямованості студентів, так і шляхом управління їхньою діяльністю за допомогою різноманітних прийомів: пояснення студентам важливості навчальних та професійних завдань, що стоять перед ними; створення проблемних ситуацій з подальшим обговоренням мотивів прийнятих рішень; аналізу мотивів їх вчинків [9: 128-135].

За періодизаціями, прийнятими у віковій психології, вік від 17 до 23 років, визначають як період, що знаходиться на стику пізньої юності та ранньої дорослості (Б.Ананьєв, Д.Бромлей) або як кризу ранньої дорослості (Левінстон). У загальному процесі особистісного становлення, за твердженням К.Ушинського, Б.Ананьєва та інших вчених, цей вік має вирішальне значення, оскільки є періодом найбільш активного розвитку моральних та етичних почуттів, становлення характеру, оволодіння соціальними функціями дорослої людини (включаючи професіональні). Саме у цьому віці відбувається формування системи знань, умінь та навичок майбутньої професійної діяльності, розвиток особистісних якостей, становлення індивідуальності, формується професійна спрямованість, зацікавленість та життєва позиція.

Студентство було виділено в окрему соціально-психологічну вікову групу Ленінградською психологічною школою (Б.Ананьєв, Л.Грабовська, Є.Степанова, В.Лісовський та ін.). До студентства відносять молодих людей, основним видом діяльності яких є учіння, спрямоване на отримання професійної освіти. Студентів об'єднують цілі і мотиви, приблизно однаковий освітній рівень, приналежність до єдиної вікової групи. Студентський вік обмежений у часі – як правило, він складає п'ять років.

Відмітними рисами студентства є:

- характер праці, що полягає в оволодінні новими знаннями, вміннями, навичками, новими способами навчальної діяльності;
- основні соціальні ролі;
- приналежність до однієї соціальної групи – молоді.

Студентство як окрема соціальна група характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, соціальною поведінкою та системою цінностей. Саме у студентському віці

розширюється коло спілкування людини, відбувається пошук смислу життя, прагнення до нових ідей та перетворень. Для студентства як соціальної групи характерною є професійна спрямованість, але, навіть студенти, які свідомо обрали майбутню професію, мають не зовсім вірні уявлення про неї, не знайомі з вимогами, що пред'являє майбутня діяльність до особистості фахівця. Студентство порівняно з іншими соціальними групами характеризується більш високим рівнем освіченості та пізнавальної мотивації, більш активним споживанням культури, найвищою соціальною активністю та достатньо гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості [4: 183].

Психологи (G.J.Craig, A.W.Astin) вважають, що для більшості студентів зміни в установках та емоційній сфері, що відбуваються під час навчання у вищому навчальному закладі, набагато більш значущі, ніж власне підготовка до професії. Саме у цей період переглядаються погляди, переконання та “Я-концепція”. Студенти формують своє відношення до різноманітних особистісних якостей, точніше можуть проаналізувати власні. Сформовані під час навчання особистісні якості зберігаються довше, ніж конкретна професійна підготовка (у вигляді знань, умінь та навичок), набута у вузі, більш того, саме певні особистісні якості допоможуть студентові у майбутній професійній діяльності, дозволяючи приймати більш виважені рішення стосовно майбутньої професійної діяльності та підвищуючи конкурентоспроможність молодого спеціаліста [6: 720-721].

Висновки. Отже, важливим завданням вищої освіти є формування особистості спеціаліста. Особливого значення воно набуває стосовно особистості майбутнього вчителя, важливими компонентами якої є професійні особистісні якості, котрі мають:

- 1) відповідати вимогам суспільства до особистості вчителя;
- 2) гармонійно поєднуватися з цілісною структурою особистості, не суперечити особистісним цінностям та настановам;
- 3) сприяти виконанню вчителем основних педагогічних функцій;
- 4) розвиватися паралельно з педагогічними та спеціальними здібностями, а також сприяти розвитку цих здібностей.

Формування професійних особистісних якостей у студентському віці є дуже важливою та недостатньо вивченою проблемою, яка потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анисимов В.Е., Пантина Н.С. Методологические вопросы разработки модели специалиста // Советская педагогика. – 1977. – №5. – С. 100-108.
2. Бодалев А.А. Психология о личности. – М.: Изд-во Московского университета, 1988. – 188 с.
3. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М.: Логос, 2004. – 273 с.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Під ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад.школа, 1989. – 608 с.
6. Крейг Г. Психология развития. – С-Пб.: Издательство “Питер”, 2000. – 992 с.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Русский язык, 1990. – 921 с.
8. Петровский А.В. Быть личностью. – М.: Педагогика, 1990. – 112 с.
9. Платонов К.К., Голубев Г.Г. Психология. Учебник для индустриально-педагогических техникумов. – М.: Высшая школа, 1973. – 256 с.
10. Психология: підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.: За ред. Ю.Л. Трофімова. – 2-ге видання. – К.: Либідь, 2000. – 558 с.
11. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психология та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. – К.: Міленіум, 2005. – 520 с.
12. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С.Аверинцев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.